

Asia: VN/25525/2023

Luonnos valtioneuvoston periaatepäätökseksi kansallisesta ohjelmasta demokratian ja osallistumisen edistämiseksi (demokratiaohjelma)

Lausunnonantajan lausunto

Saate lausunnolle ja/tai koko periaatepäätösluonnosta koskevat yleiset huomiot

Luonnos ei ymmärrä, että demokraattinen elämäntapa on edellytys vaalidemokratian edistämiseksi. Ihmisellä pitää olla aito mahdollisuus kokea osallisuutta yhteiskuntaan ja luottamusta yhteiskunnan toimintoihin, ymmärrys, että hänen elämänsä koskevalla tiedolla on merkitystä päätöksenteossa ja kokemus oikeudenmukaisesta kohtelusta. Demokratian edistämässä ei ole ohituskaistoja siten, että vaaleihin liittyvää demokratiaa voitaisiin edistää ohi demokraattisen elämäntavan edistämisen. Valitettavasti luonnos edustaa naiivia käsitystä demokraattisesta osallistumisesta, kun se ei tunnista demokraattisen elämäntavan tärkeyttä. Hämmäntävää on myös, että kansalaisyhteiskunta, järjestöt, ovat luonnoksessa kovin ohuesti läsnä, osin todennäköisesti siksi, että myös demokraattinen elämäntapa, osallisuus, luottamus, tieto ja oikeudenmukaisuus, puuttuvat luonnoksesta.

LUKU 3.1 Edistämme äänestysaktiivisuutta

Yleiset huomiot

Vaaliaktiivisuuden aito edistäminen lähtee demokraattisen elämäntavan edistämisestä. Äänestäminen ei ole irrallaan yhteiskuntakokemuksesta, osallisuudesta, luottamuksesta ja oikeudenmukaisuuden kokemuksesta. Esitetyt toimet eivät ota vakavasti yhteiskunnallisen polarisaation synnyttämää äänestämisen jakautumista, joten toimenpiteet ovat riittämättömiä.

Tavoitelinjaus 1: Etsimme keinoja lisätä erityisesti nuorten äänestysaktiivisuutta sekä tasoittaa väestöryhmien ja alueiden välillä havaittuja eroja äänestysaktiivisuudessa ja pysäyttää eriytymiskehitys.

Äänestysaktiivisuutta ei voi edistää parin kuukauden ajan vaalien yhteydessä, jos demokratiatyötä ei tehdä jatkuvasti.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **ymmärrettävä ja saavutettava vaalitiedotus ja -viestintä,**
- **äänestyspaikkojen saavutettavuuden ja esteettömyyden varmistaminen,**

- kuntien kannustaminen kuulemaan nuoria ja huomioimaan eri ikäryhmiä äänestyspaikkojen sijoittelussa,
- yhteistyö kansalaisjärjestöjen ja muiden keskeisten sidosryhmien kanssa erityisesti ensi kertaa äänestävien nuorten aikuisten ja muita heikommassa asemassa olevien äänioikeutettujen tavoittamiseksi.

Yhteistyö kansalaisjärjestöjen kanssa on mainittu, mistä kiitos. Tätä yhteistyötä heikossa asemassa olevien tavoittamiseksi pitää tehdä jatkuvasti, ei vain vaalien yhteydessä, jos halutaan, että sillä on toivottuja vaikutuksia.

Tavoitelinjaus 2: Lisäämme lasten ja nuorten mahdollisuuksia saada tietoa vapaiden vaalien merkityksestä ja harjoitella äänestämistä.

Tärkeä tunnistaa, että "lapset ja nuoret" eivät ole yhdenmukainen ryhmä vaan pitävät sisällään valtavia eroja yhteiskuntakokemuksen, osallisuuden, luottamuksen ja oikeudenmukaisuuden kokemuksen suhteen. Tavoite ei saa olla, että hyvinvoivien nuorten osallisuutta entisestään vahvistetaan ja vaikeisiin tilanteisiin jo lapsena ja nuorina ajautuneet jäävät näiden demokratian vahvistamisen prosessien ulkopuolelle.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- yhteistyö ja vuorovaikutus valtioneuvoston, hyvinvointialueiden ja kuntien, kirjastojen, koulujen, oppilaitosten ja kolmannen sektorin toimijoiden kesken,
- lapsi- ja nuoriystävällisen, saavutettavan, ymmärrettävän ja puoluepoliittisesti neutraalin tiedon tuottaminen ja viestintä vaaleista, eri hallintotasojen tehtävistä, puolueiden arvoista ja äänestämisestä niissä kanavissa missä lapset ja nuoret viettävät aikaansa ja osana demokratiakasvatusta.

-

LUKU 3.2 Vahvistamme lasten ja nuorten osallisuutta

Yleiset huomiot

-

Tavoitelinjaus 3: Vahvistamme kuntien ja hyvinvointialueiden nuorisovaltuustojen asemaa sekä yhteistyötä ja vuorovaikutusta muiden lapsia ja nuoria edustavien toimielinten, kuten oppilas- ja opiskelijakuntien, ja haavoittuvassa asemassa olevien lasten ja nuorten parissa työskentelevien toimijoiden kanssa.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- kuntalain ja hyvinvointialuelain toimivuuden arviointi nuorisovaltuustoja koskevien säännösten osalta,

- tuki ja koulutus kuntien, hyvinvointialueiden sekä koulujen ja oppilaitosten henkilöstölle niin yleissivistävässä kuin ammatillisessa koulutuksessa.

-

Tavoitelinjaus 4: Vahvistamme lapsi- ja nuoriystävällistä osallistumista ja kuulemista heitä itseään koskevissa asioissa.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- lasten ja nuorten kuulemisen ja osallistumisen merkityksen painottaminen avoimen lainvalmisteluprosessin kehittämisessä,
- viranhaltijoiden tukeminen ja kuulemis- ja vuorovaikutusosaamisen lisääminen,
- jo olemassa olevien lasten ja nuorten osallistumisen ja kuulemisen rakenteiden tehokkaampi hyödyntäminen valmistelussa ja päätöksenteossa,
- hyvien käytänteiden kokoaminen ja levittäminen,
- osallistumis- ja kuulemistoimien vaikuttavuuden arvioinnin, mittaamisen ja seurannan kehittäminen sekä sidosryhmäviestintä osallistumisen tuloksista.

-

LUKU 3.3 Kehitämme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen hyviä käytäntöjä

Yleiset huomiot

Painopiste siihen, että edistetään "eurooppalaisia arvoja ja demokraattista kansalaisuutta" ja ymmärrykseen siitä, että tämä ei ole vain vaalidemokratian harjoittelua vaan demokraattisen elämäntavan, osallisuuden, luottamuksen ja oikeudenmukaisuuden, edellytysten vahvistamista.

Tavoitelinjaus 5: Vahvistamme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen jatkumoa eri kouluasteiden välillä varhaiskasvatuksesta toiselle asteelle ja tiivistämme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kansallisen tason yhteistyötä, koordinointia ja seurantaa.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kansallisen kehittämisen koordinoinnin ja seurannan kehittämistyö yhteistyössä ja vuorovaikutuksessa keskeisten toimijoiden, kuten Opettajankoulutusfoorumin, yliopistojen ja korkeakoulujen, Opetushallituksen sekä vapaan sivistystyön toimijoiden kanssa,

- mitattavissa olevan seurantatiedon kehittäminen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta koskevien, opetussuunnitelmien ja tutkinnon perusteissa määriteltyjen oppimistavoitteiden toteutumisesta varhaiskasvatuksessa, perusopetuksessa ja toisen asteen opetuksessa.

-

Tavoitelinjaus 6: Parannamme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen hyvien käytäntöjen sekä opetusmateriaalien ja -menetelmien laatua ja saatavuutta kansallisesti.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- jo olemassa olevien hyvien käytäntöjen, materiaalien ja menetelmien skaalaaminen ja levittäminen valtakunnallisesti varhaiskasvatuksesta toiselle asteelle
- demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen käytännön toteuttamisvaihtoehtojen ja ratkaisumallien kehittäminen yhteistyössä ja vuorovaikutuksessa keskeisten sidosryhmien, kuten kolmannen sektorin toimijoiden, vanhempien ja muiden lähiyhteisötoimijoiden kanssa.

-

Tavoitelinjaus 7: Vahvistamme siviilipalveluskoulutukseen, kotoutumiskoulutukseen, monikieliseen yhteiskuntaorientaatioon sekä varusmiespalvelukseen osallistuvien tietämystä ja osaamista demokratiasta.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- siviilipalveluskoulutuksen, kotoutumiskoulutuksen ja monikielisen yhteiskuntaorientaation sekä varusmiespalveluksen opetussuunnitelmien ja -sisältöjen tarkastelu demokratia- ja osallisuusteemojen näkökulmista.

-

LUKU 3.4 Vahvistamme hyvän keskustelun ja mielipiteen vaihtamisen kulttuuria yhteiskunnassa

Yleiset huomiot

Tavoite on mitä kannatettavin. Tekstissä viitataan Alhasen ja Henttosen raporttiin, mikä hyvä, mutta myös Alhasen ja Henttosen vuoden 2023 Demokraattisten kohtaamisten käsikirja tulee ottaa vakavasti huomioon tätä osiota kirjoitettaessa ja toimenpiteitä suunniteltaessa ja toteutettaessa.

Tavoitelinjaus 8: Parannamme monikanavaisia osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuuksia erilaisten alueiden ja eri väestöryhmien, erityisesti lasten ja nuorten erilaiset osallistumisen edellytykset sekä haavoittuvassa asemassa olevat lapset ja nuoret huomioon ottaen.

Kannatettavaa, tärkeää huomioida kaksi asiaa: tämä on jatkuvaa ja toisaalta julkinen valta on aktiivinen ja etsii keinoja haavoittuvassa asemassa olevien lasten ja nuorten tavoittamiseksi - ei riitä, että monikanavaista osallistumista on tarjolla, koska osallistumisen edellytykset vaihtelevat rajusti.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **uudenlaisten, valtakunnallisten osallistumisen ja vaikuttamisen keinojen ja rakenteiden kehittäminen ja testaaminen,**
- **jo olemassa olevien osallistumisen rakenteiden vakiinnuttaminen,**
- **digitaalisten vaikuttamiskanavien lapsi- ja nuorisoystävällisyyden parantaminen ja niiden tunnettuuden lisääminen,**
- **hallinnon ja kansalaistoimijoiden ratkaisukeskeisen kumppanuuden vahvistaminen erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien väestöryhmien tavoittamiseksi sekä vuoropuhelun lisäämiseksi heitä koskevassa päätöksenteossa.**

Hallinnon ja kansalaistoimijoiden ratkaisukeskeisen kumppanuuden vahvistaminen erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien väestöryhmien tavoittamiseksi sekä vuoropuhelun lisäämiseksi heitä koskevassa päätöksenteossa on koko raportin tärkein ja eniten demokratiaa edistävä kohta. Tästä kiitos. Toimenpiteisiin tulee kohdentaa riittävää resurssia ja tämän ratkaisukeskeisen kumppanuuden tulee olla jatkuvaa ja riittävää. Esimerkiksi järjestöjen kohtaamispaikat tarjoavat erinomaisia mahdollisuuksia ratkaisukeskeisen kumppanuuden kehittämiseen.

Tavoitelinjaus 9: Tuemme suoran kansalaisosallistumisen mallien kehittämistä ja dialogisten menetelmien käyttöönottoa päätöksentekoprosesseissa eri hallinnontasoilla.

Tavoite on kannatettava. Korostamme, että kansalaisosallistumisen malleja tulee kehittää siten, että ne eivät ole liian haastavia eivätkä sulje vaikeassa elämäntilanteessa eläviä kansalaisia ulos. Toiminnan tulee olla jatkuvaa ja siinä tulee hyödyntää yhteistyötä kansalaisjärjestöjen kanssa.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **niin sanotun puntaroivan demokratian menetelmien, kuten kansalaisraatien tai -paneelien, sekä dialogisten menetelmien käyttöönotto valtioneuvoston strategisten linjausten valmistelussa ja osana olemassa olevia kuulemisen ja osallistumisen kanavia,**
- **kansallisten dialogien mallin jatkokehittäminen, dialogien toteuttaminen ja niiden tulosten parempi hyödyntäminen,**
- **paikallisesti ja alueellisesti kehitettyjen hyvien dialogikäytäntöjen ja -mallien levittäminen valtakunnallisesti,**
- **eduskunnan, hyvinvointialueiden ja kuntien kannustaminen puntaroivan keskustelun käyttämiseksi päätöksentekonsa tukena.**

LUKU 3.5 Kehitämme paikallishallintoa ja varmistamme lähidemokratian toteutumisen

Yleiset huomiot

Kiitämme huomiosta, että demokratia on paitsi poliittinen järjestelmä, myös elämäntapa. Esitämme korjaamaan tämän vielä vahvempaan ilmaisuun: "Demokratia on elämäntapa ja poliittinen järjestelmä, ja jälkimmäinen edellyttää edellistä".

Tavoitelinjaus 10: Seuraamme ja edistämme asukkaiden osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien toteutumista hyvinvointialueilla ja kunnissa.

Tavoitelinjaus on kannatettava. Erityisen tärkeää on korostaa asukasnäkökulmaa, etteivät kansalaiset ole vain asiakkaita. Meillä on riski, että ihmiset eivät ole hyvinvointialueen eivätkä kunnan silmissä asukkaita vaan vain hyvinvointialueen asiakkaita, kunnalle eivät mitään. Hyvinvointialueella asukasajattelu ei ole vielä muotoutunut, tätä tulee vahvistaa, että hyvinvointialueet eivät näe kansalaisia vain asiakkaina.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- hyvinvointialueuudistuksen vaikutusten arviointi asukkaiden ja palvelunkäyttäjien tosiasiallisiin osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksiin kunnissa ja hyvinvointialueilla sekä alueelliseen yhdenvertaisuuteen,
- alueellisen ja paikallisen demokratian kehittäminen ja osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien edistäminen yhteistyössä eri toimijoiden kanssa.

Tavoitelinjaus 11: Tuemme demokratian ja osallistumisen näkökulmaa osana alue- ja paikallishallinnon johtamista ja päätöksentekoa.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- hyvinvointialueiden ja kuntien välisen rajapinnan sekä ministeriöiden välisen työnjaon selkeyttäminen alueellisen ja paikallisen demokratian ja osallistumisen edistämiseen liittyen,
- asukkaiden osallistumisen tarkasteleminen johtamisen ja hallinnon kysymyksenä ja osana päätöksentekoa,
- tietopyynnön sekä kuntalais- ja hyvinvointialuealoitteen tunnettuuden, käytön ja kehittämisen selvittäminen,
- demokratiaosaamisen lisääminen julkisissa palveluissa.

LUKU 3.6 Kehitämme kansallista demokratiapolitiikkaa

Yleiset huomiot

Käynnissä oleva kansalaisjärjestöjen toimintaedellytysten heikentäminen ja samanaikainen totaalinen ylenkatse kansalaisia edustavien tahojen kannanotoille ja lausunnoille hallituksen lainsäädäntöesityksiin - esimerkiksi naurettavan lyhyet lausuntoaajat ja lausuntopalautteiden täydellinen sivuuttaminen - uhkaavat suomalaista demokratiaa sellaisena kuin sen tunnemme. Kansallisen demokratiapolitiikan tulee ottaa vakavasti demokraattinen elämäntapa ja sen vahvistaminen sekä kansalaisjärjestöjen rooli demokratiapolitiikassa.

Tavoitelinjaus 12: Jatkamme kansallisen demokratiapolitiikan johdonmukaista kehittämistä perustuen demokratianäkemykseen, jossa perusoikeudet, sananvapaus, oikeusvaltioperiaate, hyvä hallinto, kansalaisten osallistuminen ja korruption kitkeminen nähdään tärkeinä, toisistaan riippuvaisina demokratian elementteinä.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- demokratiapolitiikan nykyistä tiiviimpi ja systemaattisempi koordinaatio suhteessa esimerkiksi hallinto-, tieto-, media- ja teknologiapolitiikkatoimiin,
- yhteistyö akateemisen tutkimuksen kanssa demokratiapolitiikan tietoperustan ja tietoperusteisen päätöksenteon vahvistamiseksi.

Tavoitelinjaus 13: Vahvistamme kansallisen demokratiapolitiikan ja demokratian edistämistoimien vaikuttavuuden arviointia, seurantaa ja läpinäkyvyyttä.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- kansallisen demokratiaindikaattorityön kehittäminen,
- osallistuminen Suomen demokratian tilan arviointi- tai auditointityöhön yhteistyössä keskeisten sidosryhmien kanssa,
- hallituksen demokratiapoliittisista toimenpiteistä ja niiden vaikuttavuudesta viestiminen avoimesti, saavutettavasti ja läpinäkyvästi.

LUKU 3.7 Edistämme demokratiaa Euroopan unionissa ja kansainvälisesti

Yleiset huomiot

-

Tavoitelinjaus 14: Edistämme demokratiaa ja ihmisoikeuksien toteutumista Euroopan unionissa ja kansainvälisesti, ja vahvistamme näin myös turvallisuutta, vakautta ja kriisinkestävyyttä.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- demokratiatoimien jatkumon, hyvän hallinnon ja avoimuuden kehittämisen sekä vaaliturvallisuustyön syventämisen edistäminen EU:ssa,
- tietoisuuden lisääminen demokratian ja kansalaisyhteiskunnan tukemiseen suunnatuista EU-rahoituslähteistä kansallisesti,
- aktiivinen vaikuttaminen Euroopan neuvoston roolin kehittämiseen demokratiakysymyksissä,
- osallistuminen Team Europe Democracy -aloitteeseen,
- kehitysyhteistyömäärärahan kohdentaminen strategisesti demokratian, oikeusvaltion, ihmisoikeuksien ja kansalaisyhteiskuntien vapaan toimitilan tukemiseksi huomioiden erityisesti niin kutsuttujen tasapainottavien tai vastapainojen instituutioiden toimintaa.

-

Tavoitelinjaus 15: Tiivistämme Suomen kansainvälisen demokratiatyön koordinointia ja kansainvälisten demokratiasuosittelujen toimeenpanon seurantaan kansallisella tasolla.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- valtioneuvoston kansainvälisten demokratia-asioiden koordinaatiojärjestelmän perustaminen,
- kansainvälisten valvontaelinten ja järjestöjen suositusten kansalliseen toimeenpanoon panostaminen.

-

1 Tilannekuva: Demokratian tila kansainvälisesti ja Suomessa

Yleiset huomiot

Vaikka taustoittavaan aineistoon on koottu laajasti erilaista tietoa suomalaisesta yhteiskunnasta, raporttia ei ohjaa perustava ymmärrys siitä, että demokraattinen elämäntapa ja demokraattiset kohtaamiset ovat vaalidemokratian kehittämisen edellytyksiä. Aineisto kyllä tunnistaa suomalaisen

yhteiskunnan jakautuneisuuden ongelmia mutta ei osaa tehdä niistä johtopäätöstä demokraattisen elämäntavan ja demokraattisten kohtaamisten edistämiseksi vaan kuvittelee ratkaisevansa tunnistamansa ongelmat suoraan vaalikäyttäytymiseen vaikuttamisella. Äänestäminen ei ole irrallinen saareke yhteiskuntakokemuksessa vaan äänestämiskäyttäytymistä tulee muuttaa yhteiskuntakokemusta muuttamalla, ja tähän demokraattisen elämäntavan ja demokraattisten kohtaamisten ajatukset tuovat kaivattua sisältöä. Tausta-aineistoa tulee ehdottomasti täydentää Alasen ja Henttosen kirjoittaman ja Sitran vuonna 2023 julkaiseman Demokraattisten kohtaamisten käsikirja -raportin sisällöillä ja hengellä.

Esitetty tilannekuva on ajantasainen, perustuu tutkittuun tietoon ja antaa kattavan kuvan demokratian tilasta kansainvälisesti ja Suomessa

2

Tilannekuva toimii hyvänä taustoitukseksi periaatepäätöksessä esitettyihin linjauksiin

3

2 Demokratiapolitiikka Suomessa ja Euroopan unionissa

Yleiset huomiot

-

3 Suomen osallistuminen kansainväliseen demokratiayhteistyöhön

Yleiset huomiot

-

Lund Pekka
Sininauhaliitto ry